

Devletin işlevlerinde ve Yapısında Gerçekleşen Değişim

Doç. Dr. Rona Serozan

Liberal devlet

Kapitalizmin nesnel-yapısal bir zorunlulukla artık tarihe karışmış olan serbest rekabetçi, liberal döneminde, ekonomik alt yapıdaki liberalizme politik ve hukuki üst yapıda liberalizm denk düşmekteydi. "Bırakınız yapalım, bırakınız geçelim, serbestçe yarışalım" istemleriyle, burjuvazi siyasal-kamusal erki, eşdeyişle, devleti özel-sivil ekonomik yaşamdan, serbest rekabet pazarından tecridetmiş, devlete sadece vergi toplayan, gerektiğinde koruyucu gümrükler dâhil bir "gece bekçisi" rolü vermişti.

Locke'un deyimiyle bu "menfi devlet", kapitalist üretim sürecinin hukuki-politik çerçevesini çizmekle, serbest piyasa ekonomisinin oyun kurallarını dıştan kollayıp gözetmekle salt sermaye birikiminin, sermayenin ve işgücünün yeniden üretiminin genel ve temel koşullarına göz kulak olmakla yetinecekti. (Regülatif fonksiyon) İmdi, devletin etkinliği, salt "biçimsel" ve "olumsuz" bir düzeyde kalacak, bireysel girişimin, serbest sözleşmenin, sivil yaşamın başladığı yerde devletin gücü de sona erecekti. Sivil yaşamdaki ekonomik sömürü dışında, politik ve dolaysız kaba kuvvet, ancak "sisteme" yönelik bir tehlike anında güncelleştirilip somutlaştırılacaktı. Şu halde, kitleleri düzene zorla bağımlı kılıcı "bastırıcı" işlev (represif fonksiyon) daha çok arka plânda, gizli plânda kalmaktaydı.

Temel hak ve özgürlüklerin siyasal iktidara karşı güvence altına alınması, devletin yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirlerini karşılıklı olarak frenleyip dengelemesi (Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı yasa egemenliği, yürütmenin yargının denetimine bağımlılığı, kamu oyunun belirli ölçüler içerisinde serbestçe oluşmasına izin verilmesi, hep liberal-klasik burjuva demokrasisinin özelliklerindedir.

Tekelci devlet kapitalizminde (emperyalizmde) devletin işlevlerindeki değişim

Gelgelelim, kapitalizmin tekelci aşamasında, eşdeyişle, emperyalizmde, devletin işlevleri ve yapısı baştan aşağı değişmektedir.

Sosyo-ekonomik temeldeki, alt yapıdaki gelişmelerin bir kabartmasını çıkaracak olursak şu olgularla karşılaşırız: Sermayenin yoğunlaşım tekelleşmesi... Bu

olguyla diyalektik bağlantı içinde, sermayenin organik bileşiminin değişmesi... Artı değer yaratmayan "sabit sermaye" (evvelce sömürülmüş ölü emek) kabarıırken, artı değer yaratan "mütedavil sermaye"nin (canlı emeğin) giderek büzülmesi... Canlı insan emeğinden devşirilen artı değer ve dolayısıyla kârın oranının düşmesi... Fazla üretim-eksik tüketim kısır döngüsüne girilmesi... Üretim için finansman ve üretilenler için satış sıkışıklıklarının belirmesi... Ve bütün bu oluşumlara bağlı olarak, müzminleşen ekonomik bunalımların (pahalılığın, işsizliğin) derinleşip yoğunlaşması...

Üretici güçlerin nesnel-yapısal bir zorunlulukla gitgide gelişip toplumsallaşması olgusuyla üretim araçları üzerindeki mülkiyetin gitgide daha az ellerde özelleşmesi arasındaki çelişkinin keskinleşip sivrilmesi... Sosyal sınıflar arası çelişkilerin yoğunlaşması...

İşte bütün bu oluşumlar ve gelişimler, devletin işlevlerine ve yapısına yeni bir çeki düzen verilmesini kaçınılmaz kılmakta.

Hemen belirtmek gerekir ki bu değişim ve dönüşüm, emperyalist metropoller için geçerli olduğu ölçüde, emperyalizmle bütünleşmiş uydu ülkeler ve bu arada (prekapitalist ilişkilerin, büyük toprak mülkiyetinin, tefeciliğin ve küçük meta üretiminin tüm yaygınlığına karşın) Türkiye için de geçerli.

Devletin düzenleyici (regülatif) işlevlerindeki değişim
İlkin devletin ekonomik alandaki düzenleyici (regülatif) işlevlerinde uçveren değişmelere, gelişmelere bir göz atalım:

Tekelci sermaye, kendisini gitgide çökerten ekonomik yasaların kısılcasına sıkışıp bunalımdan bunalıma yuvarlandıkça ve sermayenin bu bunalımları geniş kitlelere yansıdııkça, devletin ekonomik alandaki etkinliği de koyulaşım yoğunlaşmaktadır. İşler, artık üretim araçlarının sahipleri için "devletsiz" yürümektedir. Rekabetçi kapitalizmin "menfi gece bekçisi devleti" gitmiş, yerini, tekeller sermaye yararına müdahaleci, plânlayıcı, programlayıcı, güdümcü bir "güçlü devlet" almıştır. Öyle bir devlet ki üretim sürecine artık dışarıdan pasif seyirci kalmamakta, bu sürece eylemli olarak katılmakta, girmektedir. Pazar alıcı olarak çıkmakta, hizmet ve mal satın almak-

ta, tüketilemeyen üretim fazlasını emmektedir. Devlet siparişleri, ihaleler, devlet harcamaları ve bu arada özellikle askeri harcamalar eliyle "arz fazlası"ni, "talep eksikliği"ni örtmektedir. Azalan kâr eğilimini karşılamak üzere işçi ücretlerini düşük tutmakta, gerektiğinde dondurmakta, işçileri aynı paraya daha çok ve daha çabuk çalıştırarak emeğin verimliliğini, üretkenliğini artırmaktadır. Grevleri ertelemekle, işçileri memur statüsüne sokmakta, ürünleri fiyatları politikasıyla, emisyonla, devalüasyonla, teşvik tedbirleriyle, dövizle çevrilebilir mevduatlarla, dış ve iç borçlanmalarla, kur garantileriyle, Hazine istikrar fonlarıyla büyük sermayeyi desteklemekte, pompalamaktadır.

Devletin bütünleştirici (entegratif) işlevlerindeki değişim

Ekonomik bunalımların (pahalılığın, işsizliğin, konut-sağlık-eğitim gibi toplumsal gereksinimlerin karşılanmazlığının) ceremesini çektikleri için gitgide huzursuzlaşan, uyanıp bilinç kazanan kitleleri düzenle bütünleştirip uyutma, uyuşturma ve uysallaştırma yöntemleri akıl almaz boyutlar almaktadır. İdeolojik kurumların propaganda, demagoji, beyin yıkama, şartlandırma, gerçekleri peçeleme teknikleri daha bir süzme, daha bir kıvrak hale getirilmektedir. Kitle haberleşme araçları, eğlence ve spor kurumları, özellikle eğitim kurumları, ırkçılığın, şovenizmin, militarizmin, saldırganlığın borazancılığını yapmaktadır. Devlet alabildiğine yüceltilmekte, "güçlü devlet", "millî birlik ve beraberlik" mistifikasyonları beyinlere işlenmektedir. Bu arada, kitlelerde huzur getirici otorite, eli sopalı, balyozlu kişi özlemine hep diri tutacak propagandalar ve provokasyonlar sürdürülmektedir. Devletin ideolojik düzeydeki bütünleştirici işlevinde dikkati çeken ikinci bir yenilik de kitlelerin siyasal yaşamda tecridedilmelerinde (**depolitizasyonda**, politikasızlık politikasında) gözlenebilir. Sınıflararası ilişkilerin ve sınıf savaşımının yansıdığı bir alan olarak büyük dönüşümlere yol açabilecek muazzam bir güç oluşturan "politika", salt egemenlerin, seçkinlerin bir ayrıcalığı katına çıkarılmakta, doruktakilerin tekeline alınmaktadır. Sözelimi, meslek kuruluşlarının, derneklerin "siyasetle iştigali" önlenmekte, sendikalar sarılaştırılıp, politika dışı ekonomizmin uysal ve dar boyutlarına sıkıştırılmaktadır.

Devletin bütünleştirici işlevinde gözlenen üçüncü bir aşama da sermaye ile sivil-asker büyük bürokrasi arasındaki organik bağların geliştirilmesi ve olgunlaştırılmasıdır. Memurluk sırasında ayrıcalıklı yan ödemelerle, memurluktan sonra (emeklilikte) özel teşebbüs çatısı altında, büyük bankalarda, büyük sanayi kuruluşlarında istihdam suretiyle bürokrasiyi ve etkili çevreleri özümleme (temessül) amacı güdüldüğü açıktır.

Devletin bastırıcı (represif) işlevlerindeki değişim

Toplumsal çelişkilerin keskinleşmesiyle, kitlelerin hızla uyanıp bilinçlenmesiyle atbaşı, düz orantılı bir biçimde, devletin bu çelişkileri zorla bastırma, huzursuzlaşan ve düzenle bütünleştirilemeyen kitlelerin direncini kırma eylemi de yoğunlaştırılır. Liberalizm, ekonomik düzeyde olduğu gibi, politik düzeyde de mezara gömülür.

Klasik burjuva demokrasisinin oyun kuralları egemen sınıfın başına dert kesilmiştir artık! Gözetli, maddi ve manevi eziyet ve işkence yaygınlık ve dotutulma özgürlüğü yok edilir. Kişi güvenliği, yaşama hakkı, konut dokunulmazlığı, haberleşmenin gizliliği hiçe sayılır. İstihbarat örgütleri yasa dışı faaliyetlere girer. Örgütlenme haklarına daraltımlar getirilir. Politik ceza hukukunun ünlü kuralları harekete geçirilir. Sendika, toplu sözleşme ve grev hakları kıstlanır. Özetle, demokratik hak ve özgürlükler gitgide daraltılır.

Devletin yapısında değişim

İşte, devletin asal işlevlerindeki bütün bu değişimlere bağlı olarak, devlet aygıtında, devletin mekanizmasında, yapısında da köklü bir değişim gerçekleşir.

Devlet, değişen ve yoğunlaşan işlevlerini artık liberal burjuva demokrasisinin araçlarıyla, kurumlarıyla gerçekleştiremez duruma düşmüştür. Devletin geleneksel kalıpları ister istemez çatlayacaktır. "Bu Anayasa ile devlet yönetilemez" diye yakınan işverenlerin ve onların sözcülerinin direktifleri doğrultusunda gerçekleştirilen 1971 "Anayasa tayiri" ile devletin yapısına verilen yeni çeki düzen, bu olgunun belirgin göstergesini oluşturur.

Bu yapısal değişimlerin dökümünü yapmak gerekirse: Ekonomik alt yapıdaki merkezleşmeye ve tekelleşmeye denk düşen bir biçimde, üst yapıda da kuvvetler ayrılığından kuvvetler temerküzüne bir dönüşüm gerçekleşir. Çetinleşen, ağırlaşan görevlerini daha rasyonel, daha efektif bir biçimde yerine getirmek ve toplumsal yaşamın tümü üzerinde etkinlik ve egemenlik kurmak üzere, politik iktidar yürütme gücünde (icrada) yoğunlaştırılıp merkezleştirilir. Eskiden Parlamenta özgü sayılan yetkiler, yürütmeye devredilir. Yürütme, demokratik denetim mekanizmalarından kurtarılır. Özerk kurumların özerklik kazanmaları kısıtlanır. Yasalarda, yürütmeye alabildiğine geniş bir manevra alanı (takdir yetkisi) sağlayan esnek, kaypak kurallar seçilir. "Millî güvenlik, millî ahlâk, millî vicdan, halin icabı" gibi her yana çekilmeye elverişli deyimler, yasaların kesinliği istenir ve son değerlendirmede de yasa egemenliği ile hukuki güvenlik ilkesinin defterini düzer. Kesin çerçeveli yasaların egemenliği, yerini "tepeden inme karrarcılığa" (desisyonizme) bırakmıştır artık. Bu "delegalizasyon" (yasalıktan uzaklaşma) sürecinde,

Parlamento da giderek güçsüzleşmekte ve etkisizleşmektedir. Öyle ki Meclisin tüm işlevi, evvelce kapalı odalarda alınmış ve hatta geçmişte tenfiz edilmiş kararları "tescil" etmek suretiyle bu kararlara sonradan "meşruluk" kazandırmaya indirgenmektedir. Böylece, "demos"suz (halksız) demokrasiye parlamentosuz parlamentarizm eşlik etmiş olmaktadır. Yasa gücünde kararname kurumu, Bakanlar Kurulunun vergi, resim, harç oranlarını belirleme yetkisi, aynı Kurulun ve özel olarak Maliye Bakanının bütçeyi kâğıt üzerinde bırakma yetkisi, genelgelere, tebliğlerle oldu bittiye getirilen çeşitli daraltımlar ve kısıtlamalar, Meclisin aylarca Başkanını seçmemesi, işte hep bu bağlam içinde bir anlam kazanan olgulardır.

Bunu gibi, sermayeye yakın partilerden gelen (ve Mussolini'nin "dialogo con le folle"sini yani halkla diyalogunu anımsatan) "halk oylaması" (referandum) önerileri de, ağır aksak işleyen ve toplumcu muhalefete etkinlik alanı bırakabilen Meclisi devre dışı bırakıp, kitle haberleşme araçlarıyla koşullandırılan halkı alet etmek suretiyle birtakım yasaları oldu bittiye getirme özlemini yansıtmaktadır.

Parlamentonun devre dışı bırakılmasının yanısıra, yürütmenin yargı gücünün ayak bağlarından da kurtarıldığı görülmektedir. Şöyle ki, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasında önceden yargıç kararı sağlama zorunluluğu kaldırılmakta, üstelik, idarenin bir sürü eylem ve işlemi de Danıştay denetiminden kaçırılmaktadır. Öte yandan, bürokratik ve askeri aygıt da alabildiğine şişirilmektedir. Özel olarak, koluk kuvvetleri, sayı, para, araç ve gereç yönünden pekiştirilmektedir.

Sözün özü, devlet, her alanda güçlü ve etkin kılınmış, gerçek anlamda "totaliter" bir yapıya kavuşturulmuş olmaktadır. Bu yeni yapısıyla, devlet, bir yandan müdahaleci, teşvikçi, tedbirci ekonomi politikasıyla büyük sermayeyi daha rasyonel, daha efektif besleyebilecek bir süper ticari işletmeye dönüşmekte, öte yandan da daha vurucu, daha etkin bir "tenkilci", "tahakkümcü" politikayla düzene muhalefeti sindirip kırabilmektedir.

x

x

x

İmdi, güncel demokrasi ve hukuk sorunlarının, aslında, sermayenin ekonomik, sosyal, politik açmazlarını ve sorunlarını yansıtmakta olduğu apaçık ortaya çıkmaktadır. Sapsaydam görülen şudur ki antidemokratik gelişmeler, aslında, yapıdaki depremin, egemen sınıfın korku ve sefaletinin göstergesini oluşturmaktadır.